

ҚАЗІРГІ ЛИНГВИСТИКАНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Баймақашева Нұрсұлу Сайлаубек қызы,
Ә.Бөкейханов атындағы №1 гимназия
директорының ғылыми-әдістемелік ісі
жөніндегі орынбасары, қазақ тілі мен
әдебиеті пәні мұғалімі
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

Мұсабекова Мәдина Даниярбек қызы,
Ә.Бөкейханов атындағы №1 гимназияның
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

Оразбай Алина Али қызы,
Ә.Бөкейханов атындағы №1 гимназияның
9 сынып оқушысы,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

***Андапта.** Бұл ғылыми мақаланың негізгі мақсаты – лингвистикалық зерттеулерде ақпараттық технологияларды қолданудың әртүрлі аспектілерін қарастыру және олардың тіл ғылымының дамуы үшін маңызын көрсету.*

***Кілт сөздер:** Лингвистика, технология, ақпараттық технология, тіл, компьютерлік модельдеу, лексикография.*

***Аннотация.** Общая цель данной научной статьи — внимательно рассмотреть различные аспекты использования новых информационных технологий в лингвистических исследованиях и показать их значение для развития науки о языке.*

***Ключевые слова:** Лингвистика, технология, информационные технологии, язык, компьютерное моделирование, лексикография.*

***Annotation.** The general purpose of this scientific article is to closely consider various aspects of the use of new information technologies in linguistic research and to show their importance for the development of language science.*

***Keywords:** Linguistics, technology, akparattyk technology, til, computerlik modeldeu, lexicography.*

Қазіргі ақпараттық технологиялар лингвистикалық зерттеулер үшін ерекше маңызға ие және соңғы жылдары бұл салада танымал бола бастады. Компьютерлер мен есептеу қуатының дамуымен лингвистикалық зерттеулерде қолданылатын мәліметтердің көлемі де, оны талдау мүмкіндігі де айтарлықтай өсті.

Жаһанданудың кеңеюі және әлемде болып жатқан әртүрлі ішкі және сыртқы процестер жағдайында адамның әлемдегі құндылық бағдарына және ұлттық-мәдени

сәйкестендіруді сақтау қабілетіне байланысты гуманитарлық ғылымдарды дамыту мәселелері ерекше маңызды болып табылады.

Лингвистикалық зерттеулер – тілді, оның құрылымын, қызметі мен дамуын зерттеудің ғылыми әдістерінің жиынтығы. Бұл зерттеу саласы адамдар қабылдайтын және шығаратын тілдерді зерттейді және тіл жүйелерін және олардың әртүрлі контексттердегі қызметін зерттейді. Лингвистикалық зерттеулер еліміздің көптеген ғылыми орталықтарында: А.Байтұрсынов атындағы атындағы Тіл білімі институтында, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-де, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-да, Абай атындағы ҚазҰПУ, Абылай хан атындағы ҚазМУМЯ-да қарқынды дамып келеді. Ата-бабадан келе жатқан мәдениеттің құрамдас бөлігі болып саналатын тіл арқылы берілетін мәдени құндылықтарды (материалдық және рухани) зерттеу жұмыстары жүргізілуде. Мәдениетті концептуалды түсіну тіл арқылы ғана мүмкін болғандықтан, тіл – мәдениетті сіңіретін негізгі құрал. Фонология, интонология, эксперименттік фонетика, терминология, ономастика, лексикология, этнолингвистика, медиалингвистика, сөйлеу мәдениеті, диалектология, орфография, лексикография, функционалдық грамматика, ахметология, тіл тарихы, жалпы түркология салаларында зерттеулер жүргізілуде [1, 175б.].

Қазақ жазуын жаңғыртудың инновациялық базасы сияқты іт-лингвистикалық әзірлемелер жасалды. Латын графикасы негізінде ұлттық пернетақта жасалды. Алфавиттік тәртіп, әріптер жиілігі және әріптер тіркесімі қағидаты бойынша әлемдік тілдерде пернетақтада әріптерді орналастыру тәжірибесі зерттелді. Қазақ мәтіндерін кириллицалық графикадан жаңа әліпбиге көшіру үшін компьютерлік қосымшалар әзірленді. Латын графикасы негізінде «әлемнің саяси картасы» құрылды.

Қазіргі ақпараттық технологиялар лингвистика мен табиғи тілді өңдеуге айтарлықтай әсер етеді. Кең тараған және маңызды технологиялардың бірі – арнайы компьютерлік бағдарламалардың көмегімен мәтіндерді бір тілден екінші тілге тез және тиімді аударуға мүмкіндік беретін машиналық аударма. Бұл технологиялардың көмегімен көптеген лингвистикалық талдау бағдарламалары бар. Олар тілдің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде сөздік, грамматика, синтаксис, семантика және дискурсты өңдейді.

Жаңа ақпараттық технологиялардың лингвистиканың міндеттеріне лингвистикалық модельдеу, алгоритмдеу, мәтіндерді қалыптастыру жүйелерін, тілді оқытудың компьютерлік жүйелерін құру, машиналық аударма, машиналық (автоматтандырылған) сөздіктерді, интернет арқылы ақпарат беру жүйелерін және

адамдардың қарым-қатынасының жалпы қабылданған бірлігі ретінде қазақ мәтінінің мазмұнын ресімдеудің негізгі қағидаттарын, қазақ мәтінінің семантикалық маңызды бірліктерін және компьютерге түсінікті ережелерді әзірлеу кіреді.

Біздің мемлекетіміз ғылым мен білім берудің барлық салаларына цифрлық технологияларды енгізуге кірісті. Бұл ретте қазақ тілінің Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі ретіндегі мәртебесін арттыру, оның қоғамдық функцияларын күшейту және қолдану аясын кеңейту үшін оны әлемдік ақпараттық-технологиялық кеңістікке енгізу қажет.

Лингвистикалық статистиканың маңызды міндеті-тілдік құбылыстарды болжау үшін статистикалық мәліметтерді қолданатын компьютерлік модельдерді құру және бағалау. Бұл, мысалы, аудармадағы ықтимал қателерді анықтау үшін немесе жаналықтар, әлеуметтік медиа және т.б. сияқты үлкен көлемдегі мазмұнды автоматты түрде өңдеу үшін пайдалы болуы мүмкін.

Осылайша, лексикография мен лингвистикалық статистикада жаңа ақпараттық технологияларды қолдану лингвистерге тілдік деректерді тиімдірек және нақты талдауға және толық және нақты тілдік модельдерді жасауға мүмкіндік береді. Бұл зерттеушілерге, аудармашыларға, табиғи тілді өңдеуге және тілді қолданатын басқа салаларға айтарлықтай пайда әкеледі.

Тілдік процестерді компьютерлік модельдеу тіларалық байланыстарды зерттеу үшін де қолданылады - әртүрлі тілдердің грамматикалық, фонетикалық және лексикалық ерекшеліктерін талдау және салыстыруда қолданылады. Мұндай зерттеулер тілдің жалпы заңдылықтарын, сондай-ақ тіларалық қарым-қатынастың айырмашылықтары мен аспектілерін жақсы түсінуге көмектеседі.

Жалпы, тілдік процестерді модельдеуде ақпараттық технологияларды қолдану тілді түсінуге және оны қолдануға байланысты процестер туралы жаңа білім алуға мүмкіндік береді, бұл тілдік коммуникация, тілді оқыту және тілдік ойлауды дамыту процесі туралы түсінігімізді айтарлықтай жақсарты алады.

Лексикография мен лингвистикалық статистикада ақпараттық технологияларды қолдану лингвистикалық зерттеулердегі маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Лексикографияда, жаңа ақпараттық технологиялар әр түрлі көріністерде заманауи тілді қамтитын электронды сөздіктер мен лексикондар жасау үшін қолданылады. Сөздіктерді түрлі деректермен толтыруға болады және жаңа сөздерді автоматты түрде қосуға болады. Бұл тілдің өзгергіштігін дәлірек көрсететін

сөздіктер жасауға мүмкіндік береді және технологиялар дамыған сайын жанартылуы мүмкін [2, 976.].

Лингвистикалық статистикада ақпараттық технологияларды қолдану зерттеушілерге тілдік деректерді сандық түрде талдауға мүмкіндік береді. Бағдарламалық құралдар мен алгоритмдердің көмегімен лингвистер деректердің үлкен массивтерін талдай алады және тілді қолданудағы маңызды корреляцияларды, трендтер мен заңдылықтарды бөліп көрсете алады.

Мысалы, компьютерлік бағдарламаларды белгілі бір сөзді қолдану уақыт өте келе қалай өзгертетінін немесе мәтіннің белгілі бір бөлігі қанша пайыз алатынын көрсететін графиктер мен диаграммалар жасау үшін пайдалануға болады. Мұндай талдау лингвистерге тілдің құрылымын, оның дамуы мен нақты өмірде қолданылуын жақсы түсінуге көмектеседі.

Лингвистикалық зерттеулерде ақпараттық технологияларды қолданудың көптеген артықшылықтары бар.

Біріншіден, Лингвистикада ақпараттық технологияларды қолдану дәлірек және жылдам нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Компьютерлік бағдарламалар грамматикалық және лексикалық сипаттамаларға мәтіндерді талдай алады, деректердің үлкен көлемін өңдей алады және қолмен байқауға қиын мәтін қасиеттерін бөлектей алады. Бұл талдау процесін жылдамдатуға және дәлірек және ауқымды нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, ақпараттық технологиялар деректердің үлкен көлемін талдауды автоматтандыруға мүмкіндік береді. Көптеген мәтіндерді қамтитын мәтіндік корпустарды Ақпараттық технологиялар арқылы тез және тиімді өңдеуге болады.

Мысалы, мәтіндердегі белгілі бір заңдылықтарды автоматты түрде шығаратын машиналық оқыту алгоритмдерін немесе мәтіннің эмоционалды түсін анықтауға көмектесетін функцияларды қолдануға болады.

Үшіншіден, деректерді талдау үшін компьютерлік технологияны қолдану арқылы лингвистикалық зерттеулердің сапасы мен дәлдігін жақсарту, бұл қателіктердің ықтималдығын азайтуға, гипотезаларды тексеру процесін жеңілдетуге және дәлірек нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Психолингвистикадағы, сөйлеу әрекетінің теориясындағы, нейролингвистикадағы, сондай-ақ компьютерлік лингвистикадағы соңғы әзірлемелер жасанды интеллектті құрумен байланысты. Бір батырманы басу арқылы дыбыстық дауыс мәтінге және керісінше түрлендірілетін бағдарламалар бар [3].

Жаһандану дәуірінде цифрлық технологиялар ғылымның барлық салаларына тың серпілісін беруде, атап айтқанда тіл білімінде яғни лингвистикада кеңінен қолданылады. Автоматты аудармашылар, сөздерді машиналық талдау және синтездеу, мәтіндік редакторлар, электронды тілдік материалдар және басқа да көптеген техникалық жетістіктер лингвистикалық технологияның серпінді дамып келе жатқанын отандық тіл білімінің перспективалы саласы екенін көрсетеді.

Қазіргі лингвистиканың дамуында ақпараттық технологияларды қолдану маңызды рөл атқарады. Ол зерттеушілерге тілдік құбылыстарды зерттеу және талдау үшін көптеген құралдар мен мүмкіндіктер береді. Ақпараттық технологияларды қолданудың арқасында зерттеушілер дәлірек және жылдамырақ зерттеу нәтижелерін ала алады, сонымен қатар деректердің үлкен көлемімен жұмыс істей алады.

Болашақта лингвистикада ақпараттық технологияларды пайдалану, оның ішінде табиғи тілді өңдеу, машиналық оқыту және жасанды интеллект сияқты жаңа бағыттар бойынша дамитын болады. Олай болса, ақпараттық технологиялар тілдік құбылыстарды зерттеуде маңызды рөл атқарып, тіл ғылымының дамуына өз үлесін қоса бермек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Есеналиева Ж.Ж. Лингвистикалық типология негіздері (Жоғары оқу орындарының студенттеріне және магистранттарға арналған оқулық).
2. Алматы, 2009. – 233б.
3. Рысалды Қ.Т. Тілдерді салғастыра зерттеудің бір бағыты –функционалды контенсивті типология. //Қазақстан Республикасы ғаламдық мәдениет және тіларалық қауымдастықта (қазақ және әлем тілдері). Алматы, 2006. – 216б.
4. «Инновациялық технология – білім сапасын арттыру кепілі». https://infourok.ru/innovaciyaly_tehnologiya